

МІСЦЕ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У будь-якій цивілізованій країні присутній оборот цінних паперів, особливості якого продиктовані моделлю фондового ринку. Для кожної з них характерний свій склад посередників, що здійснюють оборот цінних паперів, своя інфраструктура, види цінних паперів. На сучасному етапі розвитку економіки застосовуються три моделі фондового ринку: англосаксонська, європейсько-континентальна та змішана.

Ключові слова: цінні папери, фондовий ринок, світове господарство

Abstract

In any civilized country there is a turnover of securities, the characteristics of which are dictated by the model of the stock market. Each of them has its own composition of intermediaries engaged in the circulation of securities, their own infrastructure, types of securities. At the present stage of economic development, three models of the stock market are used: Anglo-Saxon, European continental and mixed.

Keywords: securities, stock market, world economy

Вступ

Актуальність теми полягає у тому, що фондовий ринок є невід'ємною частиною держави з розвинутою економікою. Раніше в умовах планової економіки деякі різновиди цінних паперів застосовувалися у майнових відносинах (облігації і лотерейні квитки – у відносинах за участю громадян, векселі – у зовнішньоторговельному обороті). На сьогодні ми спостерігаємо відродження переходу до ринкової організації економіки і формування фондового ринку, і, як наслідок, активне використання усіх різновидів цінних паперів. Таким чином, сформувалася нагальна потреба у вивченні всього комплексу можливостей, що надається фондовим ринком, а також у ефективному правовому регулюванні відносин на ринку цінних паперів, за відсутності якого використання та обіг цінних паперів є абсолютно неможливими.

Теоретичною основою роботи є праці відомих вчених у сфері міжнародних економічних відносин, таких як І. Безклубий, В. Долинська, Н. Кузнецова, І. Назарчук, А. Мозговий, В. Щербина, М. Агарков, В. Лаптев, Г. Шершеневич, а також матеріали періодичних видань, наукові доповіді, доповіді міжнародних організацій тощо.

Метою роботи є систематизація підходів до визначення сутності цінних паперів.

Виклад основного матеріалу

У наш час одним з найгнучкіших фінансових інструментів є цінні папери. Виступаючи об'єктами цивільного права, цінні папери здійснюють неабиякий вплив на розвиток товарно-грошових відносин та економічне зростання. Поняття цінних паперів можна тлумачити в економічному та юридичному аспектах.

В юридичному аспекті цінні папери (англійською – securities) – це грошові документи, що засвідчують право власності чи відносини позики; визначають відносини між емітентом і власником цінних паперів; зазвичай передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів; передбачають можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам [1].

В економічному контексті цінні папери – грошові чи товарні документи з юридичною силою, викладені відповідно до встановленої форми, що наділяють їхніх власників майновими правами щодо отримання певних грошових сум. Право на майно і на грошові виплати за цінними паперами забезпечують організації, які їх випустили і продали [2с. 344]. Тобто це особливий товар, що виступає як титул власності або боргове зобов'язання, дає право на отримання доходу і має обертаність на ринку.

Ознаками цінних паперів є [3, с. 21-25]:

- Документальність. Цінний папір – це складений уповноваженою особою в офіційному порядку документ, який має правове значення.
- Втілення приватних прав. Цінний папір – це грошовий документ, який може виражатися у двох видах прав: у формі титулу власності і у якості відношення позики особи, що володіє документом, до особи, що його видала.
- Потреба у пред'явленні, яка є обов'язковою для втілення закріплених у ньому прав.
- Оборотоzdатність. Цінний папір може бути об'єктом цивільно-правових угод.
- Публічна достовірність

Цінні папери застосовуються у багатьох економічних взаємовідносинах, зокрема у брокерських, депозитарних, трастових, клірингових, консультаційних тощо. Це інструмент залучення коштів та об'єкт вкладення фінансових ресурсів. Вони вільно переходять від одного власника до іншого, а також не є обмеженими в обігу. Різновидами цінних паперів є основні і похідні.

До основних цінних паперів належать ті, що засновані на майнових правах на певний актив. Таким активом можуть виступати товари, кошти, капітальні чи інші ресурси тощо. Основними цінними паперами вважаються акції, облигації, векселі, інвестиційні сертифікати та цінні папери, відомі як базові активи. На відміну від основних цінних паперів, похідні цінні папери є зобов'язаннями, що з'являються зі зміною ціни чи умов контракту стосовно базового активу [4, с. 32-34].

З науково-технічним прогресом та вдосконаленням комп'ютерних технологій з накопичення, обробки та збереження даних, певна частина паперових цінних паперів поступово замінюється на безпаперові, тобто ті, що зберігаються у хмарних сховищах. Таким чином, окрім звичайних цінних паперів почали виокремлювати й електронні.

В якості грошових документів, цінні папери розглядаються у багатьох аспектах, зокрема в офіційному, матеріальному, інвестиційному тощо.

В офіційному аспекті, який зазвичай називають ще й документальним, випуском та обігом цінних паперів обумовлюється зародження взаємовідносин між емітентом та власником цінного паперу. Матеріальне вираження цінного паперу передбачає той факт, що уся інформація стосовно певного цінного паперу, його власника, емітента тощо, зберігається на матеріальному носії, вираженому у паперовому або комп'ютерному вигляді.

Як уже зазначалося, цінний папір зумовлює існування певного ряду прав та зобов'язань, наявних як у емітента, так і у власника. Внаслідок цього, цінний папір спричиняє проінформованість ринку про його учасників, ціни, договори і пропозиції з цінних паперів, а також добропорядність, взаємну довіру, пріоритетність клієнтського зиску над зиском професійних акторів ринку.

Цінні папери є засвідченням інвестиції капіталу, що сприяє розумінню економічних сутності та значення цінних паперів. Окрім цього, вони знаменують майнове право, втілене у формі титулу власності (акції компаній, векселі, чеки тощо) чи майнове право, виражене у відношенні позики власника паперу до емітента (державні облигації або облигації компаній, сертифікати тощо) [5, с. 14-17].

Також цінні папери мають фундаментальні властивості, тобто чітко визначені ознаки, які зумовлюють економічний та правовий статус цінних паперів як специфічного різновиду майна. Таким чином, теорія фондового ринку визнає як цінні папери лише такі майнові характеристики, яким притаманні такі фундаментальні ознаки, як: схильність до обігу, стандартизованість, цивільно-правова доступність, офіційність, керованість та державне визнання, місце на ринку та ліквідність.

Проте не усі грошові документи можуть набувати статусу цінного папера. Багато держав мають перелік грошових документів, закріплених законодавчими актами з юридичною силою. Певна кількість цінних паперів має більшу юридичну силу, інша частина – меншу. Що стосується України, то законодавчі акти з цінних паперів приймає Верховна Рада, тобто орган законодавчої влади; у США – Конгрес; у Великобританії, Японії, Франції – Парламент [6, с. 13-15].

У зв'язку з цим, виокремлюють два різновиди переліків цінних паперів: вичерпний та невичерпний.

Вичерпний: до цінних паперів належать грошові документи, визначені у переліку. Приклад – Україна, Японія;

Невичерпний – грошові документи, визнані законом держави, а також відсутні у переліку документи за умови, що вони задовольняють державні умови. Приклад – США.

До того ж, розрізняють широкі та вузькі переліки цінних паперів. Це залежить від числа грошових документів, включених до переліку. В українському переліку емісійних цінних паперів міститься 9 різновидів цінних паперів, закріплених законом. До них відносять акції, облігації фірм, позичкові облігації, державні облігації, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, сертифікати фондів операцій з нерухомістю, інвестиційні сертифікати та казначейські зобов'язання. Грошові документи, не включені до законодавчого переліку цінних паперів та неузгоджені зі встановленими вимогами закону, не мають юридичної сили цінних паперів [7, с. 92-102]. До таких документів належать квитанції, чеки, платіжні доручення тощо. Незважаючи на те, що більшість національних ринків мають багато спільних рис, між ними існує багато відмінностей. Це пов'язане з особливостями історичного розвитку держав.

Цінні папери виконують низку важливих функцій.

Першою функцією є мобілізаційна. Вона відноситься практично до всіх різновидів цінних паперів: акцій, банківських депозитів, казначейських зобов'язань, облігацій підприємств та інших. У певний момент своєї економічної діяльності, держава або підприємство переживає момент нестачі коштів. Зазвичай у цей момент вони приймають рішення щодо емісії цінних паперів. За досить короткий термін часу держава чи підприємство, що виступає емітентом, мобілізує значну суму коштів, отриманих за рахунок випуску цінних паперів, яка спрямовується на подальший розвиток діяльності.

Наступною функцією є управлінська, хоча вона стосується не усіх цінних паперів, а більшою мірою акцій, інвестиційних сертифікатів, пайових свідоцтв тощо. Вона передбачає, що такі цінні папери даватимуть їх власнику змогу бути задіяним у загальних зборах акціонерів, голосуваннях, висуванні кандидатур у керівний склад, розподілі майна емітента на випадок ліквідації, а також отримувати усю необхідну інформацію щодо фінансової ситуації.

Запозичувальна функція стосується виключно боргових цінних паперів (облігацій, векселів, свідоцтв про заборгованість, комерційних паперів тощо), які мають найбільшу частку на фондовому ринку. Під час придбання таких цінних паперів їх власник отримує статус кредитора емітента, а не власника його майна, в той час як власник цінних паперів отримує статус співвласника майна емітента, а не кредитора.

Ще однією функцією є розрахункова, згідно з якою цінні папери виступають як розрахункові засоби. Це означає, що вони слугують розрахунком при сплаті робіт, оплаті товарів та послуг. Окрім цього, за одні цінні папери можна розплатитися іншими.

Згідно з забезпечувальною функцією, кредитор отримує цінні папери або права на них, і вони слугують гарантією того, що у випадку невиконання зобов'язань, збитки відшкодовуються за рахунок вартості цінних паперів.

Перерозподільча функція передбачає застосування виключно на вторинному ринку, на якому капітал перерозподіляється між господарчими галузями. Заради додаткового залучення коштів, цінні папери підлягають перепродажу, що сприяє руху капіталу між галузями.

Останньою функцією є інформаційна. Вона забезпечує проінформованість щодо економічної ситуації в державі або у світі в цілому, оскільки загальновідомо, що курси на цінні папери є відображенням мінімальних змін в економічного й політичного життя суспільства. Наприклад, під час масового падіння курсів стає ясним погіршення економічної кон'юнктури, а стабільність курсів або їх підвищення відображають нормальну економічну ситуацію держави [7].

Класифікація цінних паперів

Для розкриття економічної суті цінних паперів важливо розглянути ознаки, без яких документ не можна класифікувати як цінний папір.

За формою випуску або ж за правом пред'явлення цінні папери бувають іменними, на пред'явника або ордерними.

На іменних цінних паперах зазначається ім'я власника та його права на цінний папір. Такі цінні папери є чинними лише за умови внесення імені власника у текст паперу (або сертифіката, що його замінює), а також у реєстр, емітента. Їх можна продавати на вторинному ринку, проте для того, щоб зареєструвати перехід права власності, потрібно мати реєстрацію операцій в реєстрі. Це створює певні складнощі в обороті іменних цінних паперів на ринку, тому за кордоном іменними цінними паперами володіють члени ради директорів, і такі цінні папери зазвичай успадковуються.

У свою чергу, на цінних паперах на пред'явника не вказується ім'я власника. Частіше за все, такі цінні папери випускають невеликим номіналом, хоча вони й користуються попитом у широкого

загалу. Їх головна відмінна риса полягає у вільному переході від одного індивіда до іншого. Це забезпечує необмеженість вторинного ринку.

Ордерні цінні папери оформлюються з розрахунку на пред'явника. Відповідно до закону, їх можна передавати іншим індивідам за умови заповнення графи індосаменту. Індосамент – це особа, уповноважена на передачу документу і оформлення відповідного запису. Повноправним індосаментом вважатиметься користувач, який останнім вносив свої дані у графу. До ордерних цінних паперів належать чеки, векселі та коносаменти. Вони забезпечують своїх власників правом здійснення фінансових операцій у банківських установах [7].

За приналежністю до боргу цінні папери бувають борговими та неборговими (пайовими). Боргові цінні папери – це цінні папери, які наділяють їх власників правом повернути до певного часу суми, яку вони отримали у борг, а також фіксованого доходу. Прикладом боргових цінних паперів є облігації, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселі, комерційні папери, банківські депозитні сертифікати та інші боргові розписки. Неборгові або пайові цінні папери передбачають право на частку капіталу корпорації. Такі цінні папери не можна викупити, тому емітент не зобов'язаний повертати отримані кошти. Прикладом таких цінних паперів є акції [8].

За терміном дії цінні папери поділяють на строкові (короткострокові, середньострокові та довгострокові) та безстрокові. Загальноприйнята класифікація передбачає, що короткостроковими цінними паперами є цінні папери з терміном погашення до 1 року. Середньострокові – з терміном від 1 до 5 років. Довгострокові – більше 5 років. Безстрокові цінні папери не мають терміну погашення (наприклад, акції).

За статусом емітента виділяють державні, муніципальні, корпоративні, іноземні, міжнародні, банківські, небанківські цінні папери. Різниця у них полягає лише в органі, що випускає цінні папери. Державні цінні папери випускає міністерство фінансів або казначейство. Муніципальні – випускають місцеві органи влади, муніципалітети. Корпоративні цінні папери випускають юридичні особи. Іноземні цінні папери – це цінні папери громадян іноземної держави на території даної країни. Міжнародні цінні папери пропонують міжнародні фінансові організації. Банківські цінні папери, наприклад депозитні та ощадні сертифікати, випускають лише банки. Небанківські цінні папери (акції, облігації) – це цінні папери, емітентами яких є банки або небанківські організації.

Таким чином, повноцінне та об'єктивне дослідження проблем регулювання ринку цінних паперів неможливе без детального розгляду класифікації цінних паперів, воно передбачає, у першу чергу, постановку та вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні критеріїв, за якими здійснюватиметься ця класифікація. Адже саме від цього в подальшому залежатиме аналіз моделей функціонування ринку цінних паперів та розробка механізмів його регулювання.

Висновок

В сучасних умовах функціонування світового господарства значну роль відіграє нагромадження грошового капіталу та формування ринку цінних паперів. Ринок цінних паперів охоплює емісію та обіг державних і муніципальних емісійних цінних паперів, емісію та обіг корпоративних емісійних цінних паперів, діяльність різних професійних учасників, діяльність саморегульованих організацій, випуск і обіг неемісійних цінних паперів, функціонування термінового ринку цінних паперів.

Роль ринків капіталу є життєво важливою для інклюзивного зростання з точки зору розподілу багатства та забезпечення безпеки капіталу для інвесторів. Ринки капіталу можуть створити більшу фінансову привабливість шляхом впровадження нових продуктів та послуг, що відповідають вимогам інвесторів щодо ризиків та прибутків, а також потребам проектів позичальників та схильності до ризику. Інновації, кредитні консультації, фінансова освіта та належне визначення сегментів є можливими стратегіями для досягнення цієї мети.

Ринок капіталу посилює ефективне фінансове посередництво. Це підвищує мобілізацію заощаджень, а отже, збільшується ефективність та обсяг інвестицій, економічне зростання та розвиток.

Список використаної літератури

1. Цінні папери [Електронний ресурс] // Юридичний словник-довідник – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://subject.com.ua/pravo/dict/1214.html>

2. Завадский Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. Словник економічних термінів: менеджмент, маркетинг, підприємництво / Навчально методичний посібник. – Житомир. ЖІТІ, 2009. – 444 с.
3. Ценные бумаги: Учебник / Под ред. В.И. Колесникова, В.С. Торкановского. М.: Финансы и статистика. – 2008. –145 с.
4. Рынок ценных бумаг / Под ред. В.А. Галанова, А.И. Басова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Финансы и статистика, 2014. – 115 с.
5. Мошенский С. З. Между Лондоном и Парижем. Рынок ценных бумаг индустриальной эпохи =. — Hampton, New Hampshire: Mindstir Media, 2015. — 777 с.
6. Ивашина Т.Б. Рынок ценных бумаг: анализ, зарубежный опыт, перспективы. / Ивашина Т.Б. - Воронеж, 2011. – 13-15 с.
7. Посполітак В.В. Правове визначення поняття цінні папери . Ознаки та класифікація цінних паперів // Юридичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 92– 102.
8. Цінні папери//Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія. 4-е видання, 2010.

Олена Віталіївна Лукашенко – студентка групи МОФ-15б., факультет менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: lev.photographer@gmail.com

Elena V. Lukashenko – Student of the group MOF-15b., Faculty of Management and Information Security, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: lev.photographer@gmail.com

Ірина Юрївна Єпіфанова – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: epifanovairene@gmail.com

Iryna Yu.Yepifanova – candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the department of finance and innovation management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: epifanovairene@gmail.com